

فصلنامه مطالعات فقه اقتصادی، سال سوم، شماره اول، بهار ۱۴۰۰

هوش مصنوعی و مذاکرات قراردادهای بیع بین‌المللی با رویکردی بر فقه اسلامی

حسین شکران امیری^{۱*}، آمال رفیق خواه شلمانی^۲

۱. دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق حمل و نقل تجاری، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: با گسترش روزافزون تجارت بین‌المللی و ادغام فناوری‌های نوین از جمله هوش مصنوعی در فرآیندهای تجاری، زمینه برای بررسی انطباق این تحولات با اصول و ارزش‌های فقه اسلامی فراهم شده است؛ هدف از این بررسی، ارزیابی چگونگی تأثیر هوش مصنوعی بر مذاکرات قراردادهای بیع بین‌المللی از منظر فقهی است.

مواد و روش‌ها: این تحقیق از نوع نظری بوده و به روش توصیفی - تحلیلی صورت گرفته است.

ملاحظات اخلاقی: در تحقیق حاضر، اصل امانتداری، صداقت، بی‌طرفی و اصالت اثر رعایت شده است.

یافته‌ها: پذیرش وجود نظارت انسانی بر فرآیند تصمیم‌گیری هوش مصنوعی برای جلوگیری از اشتباهات احتمالی، تدوین ضوابط و استانداردهای فقهی مشخص برای استفاده از هوش مصنوعی در معاملات تجاری را ضرورت می‌بخشد.

نتیجه: استفاده از هوش مصنوعی بعنوان ابزاری در دست داور و کارشناس می‌تواند به شفافیت بیشتر، کاهش هزینه‌ها و افزایش سرعت در مذاکرات قراردادهای بیع بین‌المللی کمک کند، اما چالش‌هایی نیز وجود دارد؛ از جمله، لزوم اطمینان از عادلانه بودن الگوریتم‌های هوش مصنوعی و عدم تبعیض علیه طرفین قرارداد، و اهمیت رعایت اصول فقهی مانند حرمت غرر و ربا در قراردادهای منعقد شده با استفاده از هوش مصنوعی.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۲۰۵-۲۱۶

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۷/۰۶

تاریخ اصلاح: ۱۳۹۹/۰۹/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۲۸

تاریخ انتشار: ۱۴۰۰/۰۱/۱۴

واژگان کلیدی:

هوش مصنوعی، مذاکرات، قراردادهای بیع بین‌المللی، فقه اسلامی.

نویسنده مسئول:

حسین شکران امیری

آدرس پستی:

ایران، بابلسر، دانشگاه مازندران،

فقه و مبانی حقوق اسلامی.

کد ارکید:

0009-0001-8501-9872

تلفن:

09372897595

پست الکترونیک:

Dr.h.sh31@gmail.com

۱. مقدمه

هوش مصنوعی، بعنوان شاخه‌ای از علم کامپیوتر، به توسعه سیستم‌هایی می‌پردازد که قادر به انجام وظایفی هستند که معمولاً نیازمند هوش انسانی است؛ این وظایف شامل یادگیری، استدلال، حل مسئله، تشخیص الگو، درک زبان طبیعی و تصمیم‌گیری می‌شود؛ هوش مصنوعی با استفاده از الگوریتم‌ها و مدل‌های ریاضی پیچیده، داده‌ها را پردازش کرده و الگوها را استخراج می‌کند تا بتواند پیش‌بینی‌ها، توصیه‌ها و تصمیماتی مشابه انسان ارائه دهد؛ کاربردهای هوش مصنوعی بسیار گسترده است و شامل حوزه‌هایی مانند پزشکی، مهندسی، مالی، حقوق، آموزش و پرورش و بسیاری دیگر می‌شود؛ با پیشرفت‌های اخیر در زمینه یادگیری ماشین و شبکه‌های عصبی، هوش مصنوعی به سرعت در حال تحول است و پتانسیل ایجاد تغییرات شگرف در زندگی انسان و نحوه انجام کارها را دارد. از جمله حوزه‌هایی که هوش مصنوعی در آن نفوذ کرده، مذاکرات قراردادهای بیع بین‌المللی است؛ با توجه به گستردگی و پیچیدگی این قراردادها و نقش تعیین‌کننده آنها در تجارت جهانی، استفاده از ابزارهای هوشمند می‌تواند به تسهیل و بهینه‌سازی فرآیند مذاکره کمک کند؛ با این حال، از آنجا که بسیاری از کشورهای اسلامی در عرصه تجارت بین‌المللی فعال هستند، ضروری است که کاربرد هوش مصنوعی در این زمینه با موازین و اصول فقه اسلامی نیز سازگار باشد؛ بعلاوه اینکه مذاکرات قراردادهای بیع بین‌المللی، فرآیندی پیچیده و حیاتی در تجارت جهانی است که شامل گفت‌وگو و تبادل نظر بین طرفین (فروشنده و خریدار) با ملیت‌ها و قوانین مختلف، به منظور دستیابی به توافقی متقابل و الزام‌آور در خصوص شرایط فروش

و خرید کالا می‌شود؛ از این رو، تحقیق در خصوص «هوش مصنوعی و مذاکرات قراردادهای بیع بین‌المللی با رویکردی بر فقه اسلامی» ضرورت می‌یابد.

۲. مواد و روش‌ها

مقاله چون توصیفی تحلیلی است و در آن از روش پرسش‌نامه و مصاحبه استفاده نشده، لذا برای جمع‌آوری داده از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است.

۳. ملاحظات اخلاقی

در این مقاله، اصالت متون، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

۴. یافته‌ها

پذیرش وجود نظارت انسانی بر فرآیند تصمیم‌گیری هوش مصنوعی برای جلوگیری از اشتباهات احتمالی، تدوین ضوابط و استانداردهای فقهی مشخص برای استفاده از هوش مصنوعی در معاملات تجاری را ضرورت می‌بخشد.

۵. بحث

در راستای عنوان تحقیق حاضر، ابتدا بایستی مفهوم هوش مصنوعی تشریح گردد؛ در ادامه سایر فروع، مورد بررسی واقع می‌شود.

۱-۵. مفهوم هوش مصنوعی

هوش، بر اساس تعریف دانشنامه بریتانیکا، توانایی تطبیق مؤثر با محیط از طریق تغییر خود، محیط یا کشف پدیده‌های نو است (احمدی و همکاران، ۱۳۹۲، ۶). به زبان ساده، هوش به معنای فهم، درک و آگاهی است (دهخدا، ۱۳۷۷، ۲۷۳۴) و فرد هوشمند کسی است که این ویژگی‌ها را داراست. متخصصان هوش مصنوعی نگاه متفاوتی به هوش دارند. در حالی که روانشناسان بیشتر به بررسی جنبه‌های مختلف هوش و سنجش بهره هوشی

افراد می‌پردازند، دانشمندان هوش مصنوعی به دنبال تعاریف کاربردی و عملی از هوش هستند. دلیل این تفاوت رویکرد این است که بحث‌های نظری و فلسفی درباره هوش اغلب به نتیجه مشخصی نمی‌رسند. به عنوان مثال، تلاش برای تعریف دقیق رابطه بین هوش و تفکر ممکن است به یک جدال بی‌پایان بر سر معانی لغوی این دو واژه منجر شود. از دیدگاه متخصصان هوش مصنوعی، هوش و تفکر مفاهیمی هستند که می‌توان آن‌ها را به صورت عینی اندازه‌گیری کرد (قائم‌نیا، ۱۳۸۵، ۲۶-۲۳).

از نظر لغوی، "مصنوعی" به معنای ساخته دست بشر و صنعتی است، در مقابل آنچه طبیعی است (دهخدا، همان، ۲۷۳۶). این واژه از ریشه "صنع" به معنای "ساخته شده" گرفته شده است (افرام بستانی، بی تا، ۶۷۸).

هوش مصنوعی، یک تعریف قطعی و ثابت ندارد، اما معمولاً به دستاوردهای علمی اطلاق می‌شود که هدفشان شبیه‌سازی رفتارهای هوشمندانه انسان توسط کامپیوترها است. ایده اصلی، ساخت کامپیوترهایی است که بتوانند مانند انسان فکر کنند، اطلاعات را پردازش کنند، یاد بگیرند و استدلال کنند. به عبارت دیگر، هوش مصنوعی به دانش ساخت ماشین‌ها یا برنامه‌هایی اشاره دارد که "هوشمند" هستند. یکی از دلایل نبود یک تعریف واحد برای هوش مصنوعی، گستردگی مفهوم "هوش" است. هوش در انسان شامل توانایی‌هایی مانند استدلال، مقایسه، درک روابط علت و معلولی و مفهوم‌سازی است. بنابراین، یک ماشین هوشمند ماشینی است که می‌تواند مشابه انسان فکر کند. مغز انسان از میلیاردها سلول عصبی تشکیل شده که به طور پیچیده‌ای به هم متصل هستند. شبیه‌سازی این ساختار پیچیده می‌تواند از طریق

سخت‌افزار یا نرم‌افزار انجام شود. تحقیقات اولیه نشان داده که شبیه‌سازی مغز از نظر مکانیکی نسبتاً ساده است. برای مثال، یک کرم شبکه‌های عصبی کمی دارد، یک حشره حدود یک میلیون رشته عصبی دارد، در حالی که مغز انسان از حدود هزار میلیارد رشته عصبی تشکیل شده است. با تمرکز بر شبیه‌سازی و اتصال این رشته‌های عصبی مصنوعی، می‌توان واحدهای هوش مصنوعی را ایجاد کرد (شهبازی، بی تا، ۱۱).

امروزه، محققان هوش مصنوعی به دنبال ساخت ماشین‌هایی هستند که نه تنها توانایی‌های ذکر شده را داشته باشند، بلکه بتوانند احساسات را درک کنند یا حداقل نسبت به آن‌ها آگاه باشند. این ماشین‌ها باید قادر به یادگیری و کسب تجربه باشند و بتوانند از تجربیات گذشته خود در موقعیت‌های جدید استفاده کنند، به گونه‌ای که بخشی از دانش آنها از طریق آزمون و خطا به دست آمده باشد (صالح آبادی، ۱۳۹۸، ۴۵).

تعریف دیگری هوش مصنوعی را به عنوان سیستم‌هایی توصیف می‌کند که می‌توانند رفتارهایی مشابه انسان هوشمند از خود نشان دهند، مانند درک شرایط پیچیده، شبیه‌سازی فرآیندهای تفکر و استدلال انسانی، و واکنش مناسب به این شرایط، و همچنین کسب دانش (سرآبادانی، ۱۳۹۷، ۱۱). به طور کلی، هوش مصنوعی یک حوزه گسترده است که علوم مختلفی مانند فلسفه، ریاضیات، روانشناسی و اقتصاد را به هم پیوند می‌دهد. تعاریف مختلف هوش مصنوعی را می‌توان به دو دسته اصلی تقسیم کرد: هوش مصنوعی ضعیف (یا محدود) و هوش مصنوعی قوی (یا عمومی). هدف هوش مصنوعی قوی، ساخت ماشینی است که تمام ویژگی‌های مرتبط با هوش انسانی، از جمله آگاهی، اراده، تفکر، درک معنا و

علم به کار گرفته می‌شوند (صالح آبادی، همان، ۴۸).

۲-۵. کاربرد هوش مصنوعی در

مذاکرات قراردادهای بیع بین‌المللی

در نگاه نخست، به نظر می‌رسد که هوش مصنوعی در قراردادهای بیع بین‌المللی، به ویژه در شرایط بروز اختلاف؛ به عنوان یک ابزار داوری و کارشناسی قدرتمند، قادر است با تحلیل داده‌های حجیم و پیچیده مرتبط با قرارداد، از جمله متن قرارداد، سوابق تجاری، و شرایط بازار، به تشخیص دقیق‌تر علل و عوامل اختلاف کمک کند؛ این تحلیل‌ها می‌توانند مبنایی برای مذاکرات سازنده یا ارائه ادله مستند در فرآیندهای داوری باشند؛ با این حال، ایفای نقش داوری و کارشناسی توسط هوش مصنوعی با چالش‌های جدی مواجه است، مهمترین سؤالی که در این زمینه مطرح است، این است که شرایط داوری و کارشناسی کدامند؟ و آیا هوش مصنوعی حائز این شرایط می‌باشد؟ به منظور پاسخ به سؤال مذکور، ابتدا وجه تمایز داوری از کارشناسی و سازش، سپس شرایط داوری و نهایتاً شرایط کارشناسی مورد تبیین قرار می‌گیرد.

۱-۲-۵. وجه تمایز داوری از کارشناسی

و سازش

در ماده ۲ پیش‌نویس لایحه داوری بین‌المللی، داوری اینگونه تعریف شده است: «رفع اختلاف بین متداعیین در خارج از دادگاه به وسیله شخص حقیقی یا حقوقی مورد توافق طرفین یا انتصابی» (صفار، ۱۳۷۳، ۴۲).

به همین ترتیب، قانون داوری تجاری بین‌المللی ایران نیز در بند «الف» ماده ۱، داوری را اینگونه تعریف می‌کند: «داوری عبارت است از رفع اختلاف بین متداعیین در خارج از دادگاه به وسیله شخص

زبان، یادگیری و غیره را داشته باشد. بنابراین، تعاریف مربوط به هوش مصنوعی قوی شامل فعالیت‌هایی مانند تصمیم‌گیری، حل مسئله و یادگیری است که به تفکر انسانی مرتبط هستند. در مقابل، هوش مصنوعی ضعیف تنها به تقلید کارکردهای هوشمندانه در حوزه‌های خاص محدود می‌شود و نیازی به آگاهی یا توانایی‌های گسترده‌تر ندارد. به بیان دیگر، توانایی‌هایی که امروزه در کامپیوترها برای انجام محاسبات پیچیده وجود دارد، نمونه‌ای از هوش مصنوعی ضعیف است. بر اساس این دیدگاه، تعریف دیگری از هوش مصنوعی مطرح شده که می‌گوید: «مطالعه چگونگی قادر ساختن کامپیوترها به انجام وظایفی که در حال حاضر انسان‌ها در آن بهتر عمل می‌کنند» (مطلبی کربکندی و همکاران، ۱۳۹۳، ۱۷۳-۱۹۶).

هوش مصنوعی به دلیل توانایی‌ها و کاربردهای گسترده‌اش در زمینه‌های مختلف، مورد توجه قرار گرفته است. این فناوری در طیف وسیعی از علوم و زمینه‌ها، از جمله مهندسی، زیست‌شناسی، پزشکی، ارتباطات، اقتصاد و سایر علوم، بررسی و به کار گرفته می‌شود. برای مثال، هوش مصنوعی توانسته برنامه‌هایی را ایجاد کند که قادر به کشف راه‌حل‌های جدید برای مسائل ریاضی، بداهه‌نوازی موسیقی، شناسایی تقلب‌های مالی و حتی تولید آثار هنری هستند. این برنامه‌ها همچنین می‌توانند در تشخیص پزشکی، آموزش و یادگیری به کار روند (بیلی ویتبای، ۱۳۹۶، ۹۶). علاوه بر این، هوش مصنوعی در زیرشاخه‌های گوناگونی مانند یادگیری ماشین، بینایی ماشین، الگوریتم‌های ژنتیک، پردازش زبان طبیعی، رباتیک، سیستم‌های خبره و شبکه‌های عصبی مورد تحقیق و توسعه قرار می‌گیرد. این زیرشاخه‌ها، علوم و فنون مرتبط با هوش مصنوعی هستند که در جهت پیشرفت این

یا اشخاص حقیقی یا حقوقی مورد توافق طرفین و یا انتصابی».

در حقیقت، داوری به عنوان یکی از روش‌های جایگزین حل اختلاف (ADR) در خارج از سیستم قضایی دادگاه به شمار می‌رود و در کنار روش‌هایی مانند مصالحه، سازش و میانجی‌گری، راهی برای حل اختلافات است. در این فرآیند، طرفین دعوا با انتخاب داور یا داورانی که بر سر انتخاب آن‌ها توافق دارند، رسیدگی به دعوا و اختلاف را به آن‌ها واگذار می‌کنند.

یکی از مفاهیم مرتبط با امور قضایی، کارشناسی است. کارشناسی ابزاری است که طرفین دعوا می‌توانند برای اثبات ادعاهای خود از آن بهره ببرند (همان، ۴۱۵). کارشناس، به واسطه دانش، شغل یا حرفه‌اش، از اطلاعات و آگاهی‌های لازم برخوردار است و نظر او در مورد موضوع مورد ارجاع می‌تواند مبنای تصمیم قاضی یا داور قرار گیرد (جعفری لنگرودی، ۱۳۶۳، ۱۳۱).

نکته قابل توجه این است که کارشناس صرفاً نظر ارائه می‌دهد، در حالی که وقتی داور تصمیمی می‌گیرد که برای ذی‌نفعان الزام‌آور است. همچنین، قاضی یا داور هیچ الزامی به تبعیت از نظر کارشناسی ندارند و در صورتی که نظریه کارشناس را با شرایط حاکم بر پرونده منطبق ندانند، می‌توانند با استدلال منطقی از آن پیروی نکنند. یکی از دلایل لزوم تفکیک این دو مفهوم این است که گاهی کارشناسان عادی به اشتباه داور نامیده می‌شوند. در فرانسه، برخی از این کارشناسان که دادگاه‌ها به طور مرتب از آن‌ها درخواست گزارش می‌کنند، «داوران گزارشگر» نامیده می‌شوند، در حالی که این افراد کارشناسان عادی هستند و قضات ملزم به تبعیت از نظرات و گزارش‌های آن‌ها نیستند (داوید، بی‌تا، ۸۵؛

امیرمعزی، ۱۳۹۶، ۳۲). اگرچه نظرات این کارشناسان تأثیر قابل توجهی بر روند داوری و قضاوت دارد (حسینی، محمدرضا، ۱۴۰۰، ۱۲).

از دیگر موارد مشابه با داوری، سازش است. داوران، بر اساس اختیارات خود، اغلب تلاش می‌کنند تا بر اساس انصاف رأی دهند و ممکن است به دنبال یافتن راه حلی سازش‌آمیز باشند که برای همه طرفین ذینفع قابل قبول باشد. این امر باعث ایجاد این تصور غلط شده است که داوری و سازش یکسان هستند، در حالی که این دو مفهوم کاملاً متفاوت هستند. اگرچه داوران ممکن است از سازش نیز استفاده کنند، اما تفاوت اساسی بین داوری و سازش در الزام‌آور بودن یا نبودن رأی و راه حل پیشنهادی برای حل اختلاف است. راه حلی که یک سازش دهنده یا میانجی پیشنهاد می‌کند، الزام‌آور نیست، مگر اینکه طرفین ذینفع آن را بپذیرند. اما تصمیم داوری برای طرفین ذینفع، بدون نیاز به پذیرش آن‌ها، الزام‌آور است (همان، ۳۳).

تمایز بین داوری و سازش در اساس واضح است، اما ممکن است در عمل کمرنگ شود. قانون ممکن است با توجه به این نکته، فرایندی که اساساً سازش بوده را به داوری تبدیل کند. به این ترتیب، روش داوری بر اساس انصاف در ابتدا صرفاً پیشنهاد راه حلی به طرفین ذینفع بوده، اما رأی داور منصف، بعدها جنبه الزام‌آور پیدا می‌کند.

داوری با کارکردهای نوین خود، بدون تردید پدیده‌ای پیچیده و چند وجهی است. این نوع قرارداد در فقه، کم‌نظیر است. اما اینکه این ابعاد همواره تمامی موارد آن را همراهی می‌کند و باعث تغییر ماهیت اصلی آن می‌شود، یا اینکه تنوع ناشی از کارکردهای بیرونی است که از ماهیت خارج شده و در افراد و حالات آن تغییر ایجاد می‌کند،

مسئله‌ای است که نیازمند تحقیق مبنایی و میدانی هماهنگ است.

اساساً، شرطیت شرایط این دسته از شروط، وابسته به اثربخشی آن‌ها در دستیابی مشروط به اهداف مورد نظر است. تناسب شرایط با مشروط و هماهنگی اجزا با کل، به طور طبیعی با در نظر گرفتن نقش آن‌ها در دستیابی به اهداف تعیین شده تعریف می‌شود. به عبارت دیگر، هنگام ایجاد یک ساختار مرکب، اجزایی که در رسیدن آن ساختار به اهداف مورد نظر مؤثر هستند، مورد توجه قرار می‌گیرند و به عنوان یک جزء معتبر در نظر گرفته می‌شوند، تا در کنار سایر اجزای همگون و هماهنگ، ساختار شکل گیرد و در مسیر اهداف تعیین شده حرکت کند. به همین ترتیب، در اعتباربخشی به شرایط برای یک مشروط، آن دسته از شروطی معتبر شمرده می‌شوند که در رساندن مشروط به اهداف مورد نظر، اثرگذار باشند.

۲-۵. شرایط داوری

یکی از شروطی که نیازمند بازنگری و تأمل جدی است، شرط جنسیت یا همان مرد بودن است. به این معنا که آیا در صورت وجود سایر شرایط داوری، مرد بودن نیز الزامی است؟ یکی از شروط لازم برای قاضی، مرد بودن است، زیرا سایر شرایط در زنان نیز قابل تحقق است. اما سوال این است که اگر مرد بودن در قاضی به اعتبار دلیل خاص پذیرفته شده است، اعتبار آن در داوری، نیازمند دلیلی مستقل است.

محقق حلی در مورد شرایط قضاوت می‌گوید: «بلوغ، کمال عقل، ایمان، عدالت، طهارت مولد، علم و ذکوریت در قاضی شرط است» (محقق حلی، ۱۴۰۸ هـ ق، ۴، ۵۹). در مورد پنج شرط نخست، ادعای اجماع وجود دارد، اما بحث بر سر اشتراط

علم و ذکوریت است که مورد اختلاف فقها قرار گرفته است (انصاری، ۱۴۱۵ هـ ق، ۲۹).

در مورد شرط ذکوریت، به ظاهر حتی اگر تمام شرایط دیگر در فرد جمع شده باشد، فقدان مرد بودن مانع از صحت قضاوت خواهد شد (علامه حلی، ۱۴۱۳ هـ ق، ۳، ۴۲۱). زیرا معنای اشتراط جمعی از امور در یک مسئله، این است که اگر یکی از شروط محقق نشود، مشروط نیز تحقق نخواهد یافت. پیش از پرداختن به شرطهای ذکوریت و علم، لازم به ذکر است که قرار دادن عدالت پس از ایمان در شرایط قضاوت، در حالی که در نگاه اول تساوی این دو به ذهن می‌رسد، به این دلیل است که عدالت اخص از ایمان است و ایمان نیز اخص از اسلام. بنابراین، نه تنها صرف مسلمان بودن، بلکه ایمان (شیعه بودن) نیز شرط است و نه تنها ایمان، بلکه عدالت نیز شرط است (رشتی نجفی، بی تا، ۱، ۲۸).

در میان تمامی این شروط، دو شرط ذکوریت و علم (یا همان اجتهاد) بیش از همه مورد بحث و اختلاف هستند و سایر شرایط در این مجال قابل بررسی نیستند، زیرا با کمی تأمل می‌توان آن‌ها را پذیرفت و به اعتبارشان قانع شد.

اما مرد بودن قاضی، شرطی است که فارغ از هرگونه اختلاف و اشکالی در فتوا (موحدی لنگرانی، ۱۴۲۰ هـ ق، ۵۲)، برگرفته از صحیح ابی خدیجه است. در این روایت آمده است:

«عَنْهُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ أَبِي الْجَهْمِ عَنْ أَبِي خَدِيجَةَ قَالَ بَعَثَنِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (ع) إِلَى أَصْحَابِنَا فَقَالَ قُلْ لَهُمْ إِيَّاكُمْ إِذَا وَقَعَتْ بَيْنَكُمْ خُصُومَةٌ أَوْ تَدَارَى بَيْنَكُمْ فِي شَيْءٍ مِنَ الْأَخْذِ وَالْإِعْطَاءِ أَنْ تَتَحَاكَمُوا إِلَيَّ أَحَدٌ مِنْ هَؤُلَاءِ الْفُسَّاقِ اجْعَلُوا بَيْنَكُمْ رَجُلًا مِمَّنْ قَدْ عَرَفَ حَالَئَنَا وَحَرَامَنَا فَإِنِّي قَدْ جَعَلْتُهُ قَاضِيًا وَإِيَّاكُمْ أَنْ يُخَاصِمَ بَعْضُكُمْ

تکلیفی از صبی برداشته شده است و بر او مطلقاً واجب نیست (چه واجب کفایی و چه واجب عینی) (موحدی لنکرانی، پیشین، ۴۳).

از دیگر شروط مورد اختلاف و بحث‌انگیز، شرط اجتهاد است که با عنوان "علم" در بین شروط قضاوت مطرح شده است (علامه حلی، ۱۴۱۳ هـ ق، ۳، ۴۲۱).

بنابراین، یکی از این شرایط، همین شرط علم یا همان اجتهاد است که از طریق ادله‌ی متعارفه، یعنی کتاب، سنت و عقل به دست می‌آید. در نتیجه، علمی که ناشی از هر سببی باشد، کافی نیست، هرچند برای خود شخص حجت باشد و وجود داشته باشد. مگر آنکه اطلاق لفظ "علم" و "عالم" در لسان ادله، مانند عبارت «مردی که به حق قضاوت کند در حالی که عالم است...»، منصرف به غیر این معنا باشد. با امعان نظر به شروط یاد شده، در ادامه، کاربرد هوش مصنوعی در قراردادهای بیع بین المللی بعنوان داور و یا کارشناس مورد صحت‌سنجی واقع می‌گردد.

۵-۳. صحت‌سنجی کاربرد هوش مصنوعی در مذاکرات قراردادهای بیع بین المللی بعنوان داور

با در نظر گرفتن شرایط ذکر شده در مورد داوری، استفاده از هوش مصنوعی در فرآیند داوری و به عنوان داور در قراردادهای بیع بین المللی، می‌تواند بعنوان یکی از موضوعات نوظهور برشمرده شود. به طور کلی، هوش مصنوعی می‌تواند در چهار حوزه اصلی داوری نقش داشته باشد: پیش‌بینی نتایج، تحلیل اسناد، مدیریت و سازمان‌دهی اطلاعات و ارائه مشاوره حقوقی. این فناوری با ارائه ابزارهای نوین، می‌تواند به بهبود فرآیند داوری، افزایش دقت

بَعْضاً إِلَى السُّلْطَانِ الْجَائِرِ قَالَ أَبُو خَدِجَةَ وَ كَانَ أَوَّلُ مَنْ أوردَ هَذَا الْحَدِيثَ رَجُلٌ كَتَبَ إِلَى الْفَقِيهِ (ع) فِي رَجُلٍ دَفَعَ إِلَيْهِ رَجُلَانِ شِرَاءً لِهَمَّا مِنْ رَجُلٍ فَقَالَا لَا تَرُدُّ الْكِتَابَ عَلَيَّ وَ أَحَدٌ مِّنَّا دُونَ صَاحِبِهِ فَغَابَ أَحَدُهُمَا أَوْ تَوَارَى فِي بَيْتِهِ وَ جَاءَ الَّذِي بَاعَ مِنْهُمَا فَأَنْكَرَ الشِّرَاءَ يَعْنِي الْقَبَالَهَ فَجَاءَ الْآخَرَ إِلَى الْعَدْلِ فَقَالَ لَهُ أَخْرِجِ الشِّرَاءَ حَتَّى نَعْرِضَهُ عَلَيَّ الْبَيِّنَةَ فَإِنَّ صَاحِبِي قَدْ أَنْكَرَ الْبَيْعَ مِنِّي وَ مِنْ صَاحِبِي وَ صَاحِبِي غَائِبٌ فَاعْلَمْ قَدْ جَلَسَ فِي بَيْتِهِ يُرِيدُ الْفَسَادَ عَلَيَّ فَهَلْ يَجِبُ عَلَيَّ الْعَدْلُ أَنْ يَعْرِضَ الشِّرَاءَ عَلَيَّ الْبَيِّنَةَ حَتَّى يَشْهَدُوا لِهَذَا أَمْ لَا يَجُوزُ لَهُ ذَلِكَ حَتَّى يَجْتَمِعَا فَوْقَ (ع) إِذَا كَانَ فِي ذَلِكَ صَلَاحٌ أَمْرُ الْقَوْمِ فَلَا بَأْسَ بِهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ» (طوسی، ۱۴۰۷ هـ ق، ۶، ۳۰۳).

به طور خلاصه، این روایت چنین می‌گوید: «مبادا یکی از شما شیعیان برای دادخواهی، کسی را برای دادرسی نزد حاکم جور ببرد، بلکه بنگرد چه کسی در میان شما با احکام و طرز حکومت ما آشنا می‌باشد، او را برای رفع خصومت و داوری برگزیند، پس حکم را نزد او برده، و داوری و قضاوتش را بپذیرد که من نیز او را بر شما قاضی و داور قرار می‌دهم» (صدوق، ۱۴۰۹ هـ ق، ۴، ۳).

همانطور که مشاهده می‌شود، در روایت از واژه «رجل» استفاده شده است که لفظ رجل در مقابل واژه «امراه» یعنی زن قرار می‌گیرد. همانطور که امامت زن برای مردان و حتی بنا بر احتیاط برای زنان نیز محل اشکال است، امر قضاوت به طریق اولی که مهم‌تر از نماز جماعت است، مختص مردان می‌باشد. به علاوه، امر قضاوت متوقف بر اموری است که با پوشش و پنهان‌زیستی زنان (استتار) سازگار نیست (موحدی لنکرانی، همان، ۵۰). حال اگر سؤال شود که چرا پسر بچه با وجود مذکر بودن نمی‌تواند قضاوت کند؟ در پاسخ باید گفت با توجه به وجوب قضاوت (عراقی، ۱۴۲۱ هـ ق، ۲۳)، چنین

و سرعت تصمیم‌گیری و کاهش هزینه‌ها کمک کند.

در حوزه پیش‌بینی نتایج، الگوریتم‌های هوش مصنوعی با تحلیل داده‌های پیشین و شواهد گوناگون، قادرند نتایج احتمالی داورها را پیش‌بینی کنند. این پیش‌بینی‌ها با استفاده از مدل‌های آماری و یادگیری ماشین ایجاد می‌شوند و به طرفین کمک می‌کنند تا درک بهتری از نقاط قوت و ضعف قراردادهای خود داشته باشند. به عنوان مثال، یک سیستم هوش مصنوعی می‌تواند طرفین را در اتخاذ تصمیمات بهتر درباره ادامه یا فسخ قرارداد یاری کند.

تحلیل اسناد نیز یکی دیگر از کاربردهای مؤثر هوش مصنوعی است. یک سیستم هوش مصنوعی می‌تواند حجم عظیمی از اسناد، قراردادها و مدارک را به سرعت و با دقت بررسی کند. این فرآیند شامل شناسایی نکات کلیدی، استخراج اطلاعات مفید و حتی تشخیص تناقضات است. برای نمونه، در دعاوی تجاری، نرم‌افزارهای هوش مصنوعی می‌توانند بخش‌های متناقض در قراردادها را شناسایی کرده و به طرفین کمک کنند تا تصمیمات منطقی‌تری بگیرند.

مدیریت و سازمان‌دهی اطلاعات نقش حیاتی در فرآیند داوری دارد. هوش مصنوعی می‌تواند برای طبقه‌بندی، مرتب‌سازی و جستجوی اطلاعات مرتبط با قرارداد به کار رود. این قابلیت به داوران کمک می‌کند تا به سرعت به منابع مورد نیاز دسترسی پیدا کنند و از گم شدن اطلاعات در حجم انبوه داده‌ها جلوگیری شود. بدین ترتیب، با کاهش زمان صرف شده برای جستجو و مدیریت اطلاعات، فرآیند داوری تسریع می‌گردد.

با این حال، استفاده از هوش مصنوعی به عنوان داور مستقل به دلیل عدم برخورداری از شرایط داوری، چالش‌هایی را نیز به همراه دارد، از جمله نگرانی‌های مربوط به دقت، صحت و عدالت در تصمیم‌گیری‌ها. علاوه بر این، مسائل مربوط به شفافیت الگوریتم‌ها و امکان بررسی و تجدیدنظر در تصمیمات الگوریتمی نیز قابل توجه هستند.

با وجود تمام مزایای بالقوه هوش مصنوعی در فرآیند داوری، ضروری است که نظارت انسانی و اصول حقوقی حفظ شوند. تصمیم‌گیری‌های حقوقی نیازمند درک عمیق از زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی هستند که ممکن است به آسانی در یک الگوریتم قابل تجزیه و تحلیل نباشند. از این رو، ترکیب هوش مصنوعی با تجربیات و قضاوت انسانی می‌تواند بهترین نتیجه را به ارمغان آورد.

در نهایت، استفاده از هوش مصنوعی در داوری و به عنوان داور، نشان‌دهنده یک تغییر اساسی در نظام‌های حقوقی و تجاری است. با توجه به پیشرفت‌های روزافزون فناوری و نیاز به ارتقای پاسخگویی و کارآمدی در سیستم‌های حقوقی، این رویکرد می‌تواند به عنوان یک راهکار مؤثر و نوین مورد توجه قرار گیرد، البته با رعایت کامل دقت و عدالت در فرآیندهای حقوقی.

۴-۵. صحت‌سنجی کاربرد هوش مصنوعی در مذاکرات قراردادهای بیع بین‌المللی بعنوان کارشناس

گاهی اوقات، از یک شخص ثالث دعوت می‌شود تا در مورد ویژگی‌های کالاهای تحویل شده یا تطابق کارهای انجام شده با قرارداد، اظهار نظر کند. اما سوال اینجاست که آیا این اظهار نظر صرفاً یک کارشناسی است یا می‌توان آن را داوری در مورد ویژگی‌ها نامید؟ در پاسخ باید گفت که اگر

قضایات‌های تدافعی نیز مصداق دارد، با این تفاوت که هیچ الزامی برای پذیرش نظر کارشناس وجود ندارد.

استفاده از هوش مصنوعی در فرایند کارشناسی، یک تحول بنیادین در حوزه‌های گوناگون علمی و حرفه‌ای محسوب می‌شود. این فناوری با قابلیت‌های منحصربه‌فرد خود می‌تواند به ویژه در امور کارشناسی، دقت را افزایش داده و زمان بررسی را کاهش و کیفیت تحلیل‌ها را ارتقا دهد. هوش مصنوعی می‌تواند به کارشناسان در شناسایی الگوها، پردازش داده‌ها و ارائه تحلیل‌های دقیق‌تر کمک کند و بسیاری از فرایندهای زمان‌بر و پیچیده را سرعت بخشد. یکی از محوری‌ترین کاربردهای هوش مصنوعی در کارشناسی، تجزیه و تحلیل داده‌ها است. سیستم‌های هوش مصنوعی قادرند حجم عظیمی از داده‌ها را با سرعت و دقت تحلیل کرده و الگوهای مرتبط را شناسایی کنند. در حوزه قراردادهای بیع بین المللی، هوش مصنوعی می‌تواند با بررسی سوابق، مدارک و شواهد مربوط به طرفین قرارداد یاری رساننده و زمان مورد نیاز برای جمع‌آوری اطلاعات را به نحو چشمگیری کاهش دهد.

جنبه مهم دیگر بهره‌گیری از هوش مصنوعی در کارشناسی قراردادهای بیع بین المللی، ارتقای دقت تحلیل‌ها و کاهش خطاهای انسانی است. الگوریتم‌های هوش مصنوعی با بهره‌گیری از یادگیری ماشین می‌توانند به تدریج از داده‌های موجود بیاموزند و در نتایج خود بهبود مستمر ایجاد کنند. این ویژگی می‌تواند در بسیاری از زمینه‌های حقوقی، از جمله ارزیابی‌های مالی و تجزیه و تحلیل، به کار گرفته شود. البته، استفاده از هوش مصنوعی در کارشناسی، چالش‌هایی را نیز به همراه دارد. یکی از اصلی‌ترین نگرانی‌ها مربوط به دقت و

شخص مذکور (بر اساس اختیاراتی که طرفین به او داده‌اند) موظف به تعیین ویژگی‌های کالا یا شناسایی یک امر خاص باشد و وظایف محوله را با قدرت و قاطعیت مشخص کند، نظر مندرج در گزارش وی نیز (با توجه به اختیارات تفویض شده) قابل اعتراض در مقابل داوران یا قضاتی که ممکن است در مراحل بعدی به پرونده رسیدگی کنند، نباشد. در این صورت، ما با داوری روبرو هستیم، نه صرفاً کارشناسی (همان). البته این امکان وجود دارد که یک کارشناس به عنوان داور انتخاب شود، که در این صورت باید مطابق با نقش داوری اظهار نظر کند، نه به عنوان یک کارشناس. در حکم تمیز شماره ۱۰۳۸ مورخ ۲۳ شهریور ۱۳۲۷ شعبه شش دیوان عالی کشور آمده است: «اگر طرفین، کارشناسی را به عنوان داور با حق اصلاح تعیین کنند و او نظر و رأی کارشناسی ارائه دهد، نه داوری، در این صورت نمی‌توان نظریه مذکور را به عنوان رأی داور تلقی کرد و تشریفات مربوط به اعتراض به رأی داور در مورد آن اعمال نمی‌شود» (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۵، ۳، ۴۳۸). همچنین، حکم شماره ۲۹۲۵ مورخ ۲۸ اسفند ۱۳۳۳ شعبه پنج دیوان عالی کشور نیز در این زمینه حائز اهمیت است (کشاورز، ۱۳۴۴، ۱۵۷).

اگر طرفین در دادخواست بدوی برای رفع هرگونه اختلاف و تعدیل سهام، یک نفر را به عنوان کارشناس انتخاب کنند و رأی او را قطعی و لازم‌الاجرا بدانند، عدم ذکر عنوان «داور» در قرارداد دادگاه تأثیری در سمت وی نخواهد داشت و طرفین نمی‌توانند نسبت به نظر او خلاف موازین قضایی رفتار کنند. به طور خلاصه، در کارشناسی، کارشناس صرفاً نظر تخصصی و کارشناسی خود را ارائه می‌دهد؛ اما در داوری، داور تصمیمی الزام‌آور برای ذی‌نفعان اتخاذ می‌کند. همین امر در

۷. سهم نویسندگان

سهم نویسندگان در تهیه و تدوین پژوهش حاضر برابر بوده است.

۸. تضاد منافع

در این مقاله تضاد منافع وجود ندارد.

قابلیت اعتماد سیستم‌های هوش مصنوعی است. در صورتی که داده‌های ورودی به این سیستم‌ها نادرست یا ناقص باشند، نتایج تحلیل نیز می‌تواند تحت تأثیر قرار گیرد. بنابراین، ضروری است که فرآیندهای جمع‌آوری داده و ارزیابی کیفیت اطلاعات به دقت مدیریت شود. همچنین، موضوعات مربوط به حریم خصوصی و امنیت اطلاعات در استفاده از هوش مصنوعی، به ویژه زمانی که این فرایندها شامل داده‌های حساس و شخصی هستند، باید مورد توجه جدی قرار گیرد.

۶. نتیجه

تحقیق حاضر در راستای پاسخ به این سؤال اصلی که هوش مصنوعی در مذاکرات قراردادهای بیع بین‌المللی چه نقشی دارد؟ چنین نتیجه می‌گیرد که بکارگیری هوش مصنوعی در مذاکرات قراردادهای بیع بین‌المللی، معطوف به رفع اختلاف در صورت بروز آن بین طرفین قرارداد نبوده؛ بلکه می‌تواند بعنوان ابزاری برای داوری و کارشناسی و البته با نظارت نیروی انسانی قلمداد شود؛ این بدین معنی است که هوش مصنوعی در قراردادهای بیع بین‌المللی، نمی‌تواند مستقلاً داور و یا کارشناس قرار گیرد. استفاده از هوش مصنوعی در امور داوری و کارشناسی قراردادهای بیع بین‌المللی، نمایانگر دگرگونی اساسی در روش‌های انجام کار و دستیابی به نتایج است. این فناوری، دریچه‌های نوینی را به روی بهبود دقت، سرعت و کارایی فرایندها می‌گشاید و می‌تواند به طرفین قرارداد کمک کند تا تمرکز خود را بر وظایف اصلی و تصمیم‌گیری‌های پیچیده معطوف کنند. با این حال، برای بهره‌مندی کامل از ظرفیت‌های هوش مصنوعی، ضروری است که چالش‌های پیش رو شناسایی و مدیریت شده و تعامل سازنده انسان با این فناوری همواره مدنظر قرار گیرد.

منابع کتاب

- صدوق، محمد بن علی بن بابویه - مترجم: غفاری، علی اکبر و محم، من لا یحضره الفقیه - ترجمه، تهران: نشر صدوق، ۱۴۰۹ ه.ق.
- عراقی، آقا ضیاء الدین؛ کزازی، علی، کتاب القضاء (تقریرات، للنجم آبادی)، قم: انتشارات مؤسسه معارف اسلامی امام رضا علیه السلام، ۱۴۲۱ ه.ق.
- صفار، محمدجواد، شخصیت حقوقی، تهران: نشر دانا، ۱۳۷۳.
- طوسی، ابوجعفر، محمد بن حسن، تهذیب الأحکام، تهران: دار الکتب الإسلامیة، ۱۴۰۷ ق.
- کشاورز، سید محمدعلی، آیین و رویه دادرسی مدنی، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۴۴.
- موحدی لنکرانی، محمد، تفصیل الشریعة فی شرح تحریر الوسیلة - القضاء و الشهادات، قم: مرکز فقهی ائمه اطهار علیهم السلام، ۱۴۲۰ ه.ق.
- امیرمعزی، احمد، داوری بازرگانی بین المللی، تهران: انتشارات دادگستر، چاپ دوم، ۱۳۹۶.
- انصاری، مرتضی بن محمد امین، القضاء و الشهادات، قم: کنگره جهانی بزرگداشت شیخ اعظم انصاری، ۱۴۱۵ ه.ق.
- افرام بستانی، فواد، فرهنگ ابجدی، مترجم: رضا مهیار، بی جا: بی تا.
- بیلی ویتبای، هوش مصنوعی به زبان ساده، مترجمان: حسین مجدفر، آوا بحرانی، بی جا: ۱۳۹۶.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر، دایرة المعارف حقوق اسلامی (قضایی)، تهران: کتابخانه گنج دانش، ۱۳۶۳.
- ..... دانشنامه حقوقی، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۵.
- حسینی، محمدرضا، نقش کارشناسان در نظام حقوقی و قضائی، بی جا: ۱۴۰۰.
- حلّی (علامه)، حسن بن یوسف بن مطهر اسدی، قواعد الأحکام فی معرفة الحلال و الحرام، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۳ ه.ق.
- حلّی (محقق)، نجم الدین، جعفر بن حسن، شرائع الإسلام فی مسائل الحلال و الحرام، قم: مؤسسه اسماعیلیان، ۱۴۰۸ ه.ق.
- داوید، رنه، داوری در بازرگانی بین المللی، بی جا: بی تا.
- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۷۷.
- رشتی نجفی، میرزا حبیب الله، کتاب الغصب، بی جا: بی تا.
- سرآبادانی، علی؛ امیر، فهیمه، هوش مصنوعی و سیستم های خبره، مشهد، نشر جالیز، ۱۳۹۷.
- شهبازی، محسن، کاربردهای هوش مصنوعی، بی جا: بی تا.
- **پایان نامه**
- صالح آبادی، رامین؛ راسخ، محمد؛ طالبپور، علیرضا، تعیین حدود تحقیقات هوش مصنوعی از منظر حق و مصلحت عمومی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده حقوق، ۱۳۹۸.
- **مقاله**
- احمدی، سید علی اکبر؛ دارائی، محمدرضا؛ سلام-زاده، آرش و جعفری، محمدرضا، هوش مصنوعی و فرصت های کسب و کار: شناسایی کارکردهای هوش مصنوعی در ایجاد مزیت رقابتی برای کسب و کارهای فناور (مطالعه ی صنعت بازی های رایانه- ای)، فصلنامه علمی پژوهشی توسعه کارآفرینی، دوره ۶، شماره ۲، صفحات ۷-۲۶، ۱۳۹۲.
- قائمی نیا، علیرضا، دین و هوش مصنوعی، نشریه ذهن، دوره ۷، شماره ۲۵، صفحات ۲۶-۲۳، ۱۳۸۵.
- مطلبی کربکندی، حسین؛ مینایی، بهروز؛ دیرباز، عسگر، بررسی فلسفی امکان تحقق هوش مصنوعی قوی با توجه به دیدگاه های مختلف در مسئله ذهن و بدن، فلسفه دین، شماره ۱، صفحات ۱۷۳-۱۹۶، ۱۳۹۳.

Artificial Intelligence and Negotiations of International Sales Contracts with an Approach to Islamic Jurisprudence

Hossein Shokreian Amiri^{1*}, Amal Rafighkhah shalmani²

1. PhD in Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.
2. Master's student in Commercial Transportation Law, University of Tehran, Tehran, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Article Type: Original Research

Pages: 205-216

Article history:

Received: 27 Sep 2020

Edition: 30 Nov 2020

Accepted: 16 Feb 2021

Published online: 3 April 2021

Keywords:

Artificial Intelligence, Negotiations, International Sales Contracts, Islamic Jurisprudence.

Corresponding Author:

Hossein Shokreian Amiri

Address:

Iran, Tehran, University of Tehran,
Science in Commercial Transportation
Law.

Orchid Code:

0009-0001-8501-9872

Tel:

09372897595

Email:

Dr.h.sh31@gmail.com

ABSTRACT

Background and Purpose: With the increasing expansion of international trade and the integration of new technologies, including artificial intelligence, into business processes, the field has been prepared to examine the compatibility of these developments with the principles and values of Islamic jurisprudence; the purpose of this study is to evaluate how artificial intelligence affects the negotiations of international sales contracts from a jurisprudential perspective.

Materials and Methods: This research is of a theoretical type and has been carried out using a descriptive-analytical method.

Ethical Considerations: In this research, the principles of trustworthiness, honesty, neutrality and originality of the work have been respected.

Findings: Accepting the existence of human oversight over the AI decision-making process to prevent possible errors necessitates the development of specific jurisprudential criteria and standards for the use of AI in commercial transactions.

Conclusion: Using artificial intelligence as a tool in the hands of arbitrators and experts can help to achieve greater transparency, reduce costs, and increase speed in the negotiation of international sales contracts, but there are also challenges; including the need to ensure that artificial intelligence algorithms are fair and do not discriminate against the parties to the contract, and the importance of observing jurisprudential principles such as the prohibition of gharar and riba in contracts concluded using artificial intelligence.

Cite this article as:

Shokreian Amiri H, Rafighkhah shalmani, A. *Artificial Intelligence and Negotiations of International Sales Contracts with an Approach to Islamic Jurisprudence*.2020.

